

„Ja znam svoju sudbu. Jednom će se uz moje ime vezati uspomene na nešto ogromno, — na jednu krizu, kakve nije bilo na zemlji, na najdublju koliziju savesti, na jednu odluku, izazvanu protiv svega što je dotad bilo verovano, traženo, osveštano. Ja nisam čovek, ja sam dinamit“.

F. Niče: „Ecce homo“

1.

Odmah treba reći: prema Fridrihu Niču i njegovom mišljenju ne može se ostati ravnodušan.* Isto onoliko koliko i njegova ličnost, našu pažnju pobuđuje, izaziva, privlači i omamljuje njegova filozofija. Osnovne ideje Ničeove filozofije — misao o večnom povratku svih stvari, misao o nad-čoveku, volja za moć, misao i želja za prevladavanjem, vrednovanjem svih vrednosti, njegova furiozna kritika hrišćanstva, njegova kritika morala i moraliteta, njegov zahtev za dinamičkim nasuprot apolonskom principu života — nose u sebi onu unutrašnju snagu mišljenja, tako često svojstvenu nemačkoj filozofiji, koja čini da ih moramo promišljati, bez obzira da li ih prihvatili ili odbacivali.

2.

Verovatno da u istoriji ljudskog duha nije postojala ličnost koja je, gotovo s demonskom strašću, osvedočila da filozofija nije samo puko područje mišljenja, nego, pre svega, način života. Kao što je jednom Marks rekao za istinu — „ona ima mene, ja nju nemam“ — tako se za Ničea može reći: on nije imao filozofiju, ona je imala njega. I ne samo filozofija, već i umetnost. Njegovo delo je u sebi nađeno jedinstvo umetnosti i filozofije, ili, bolje rečeno, pezijske i filozofije. To potvrđuju kako njegove pesme, tako i ostala njegova dela, ponajviše „Tako je govorio Zaratustra“.

3.

U „Stepskom vuku“ Herman Hese piše: „Postoje vremena kada čitava jedna generacija dospeva između dve epohe, između dva načina života, tako da gubi svaku prirodnu, svaki moral, svaku sigurnost i čednost. Razume se, ne oseća to svako podjednako snažno. Priroda kao Ničeova morala je da prepati sav jad, današnjice za više od jedne generacije unapred...“

Doista, Niče je živio i stvarao u onoj istorijskoj praznini, u onom procepu koji nastaje kada stari svet dospe do svoga kraja, do svoga izdisaja, i kada se na horizontu pojavljuju obrisi novog, još nerođenog, ali virtuelno prisutnog.

Prekretnica je odlučna; treba krenuti dalje.

To su učinili drugi. Niče je i pored svega ostao završnica jednog umornog sveta i njegovog mišljenja. Ma koliko hteo da ga satire, da ga uništi u ime „života“, u ime „nad-čoveka“, on ga je, iako na jedan zadivljujući i divovski način, samo dovršavao, dovođio do kraja.

Kakav je to svet?

4.

Nemačka na kraju prošlog stoleća: carstvo filistara, zemlja konzervativizma, građanski svet u svom istorijskom zakašnjenju, i, stoga, „gladan“ na međunarodnoj političkoj areni, društvo izgubljene etike, jednom rečju — u Nemačkoj onog vremena istorija je pripremala one pretpostavke koje će kasnije dovesti do prve i druge svetske kataklizme.

Niče je uperio prst u ovo istinsko lice Nemačke, odbacivši prethodno sve maske kojim se ono prikivalo. Ali, on je tu i stao. Ako je i ukazivao na put kojim treba ići, to nije bio pravi put. Vrednost njegovog dela bila je u sagledavanju, ne u ukazivanju! Na žalost, neuviđanje ove jednostavne činjenice doprinelo je zloj sudbini i odlučnoj kritici Ničeove filozofije.

5.

Retki su filozofi čije je mišljenje doživelo tako tragičnu sudbinu i tako degradirajuću ocenu kao Ničeovo. Iako za života gotovo

danilo basta

TRENUCI S NIČEOM

neshvaćen i ostavljen po strani, Niče je u periodu imperijalne nabujalosti Nemačke, dakle u vreme nacizma, iznenada postao skoro jedini pravi filozof u istoriji ove zemlje. Razume se, tome su više doprineli nacistički „mislioci“ — Klages, Bojmler, Rozenberg npr. — nego sama bit Ničeovog mišljenja, koja, iako pružajući elemente i za takvu jednu interpretaciju, imperijalističku, antihumanu („Život je posledica rata, i samo društvo je sredstvo za rat“ — „Volja za moć“, § br. 53.), ipak ostaje usmerena na nešto sasvim drugo: „Ja ću tražiti da se vrati čoveku kao njegova svojina i njegova tvorevina sva lepota i uzvišenost koju smo pozajmili stvarnom i zamišljenom svetu: kao njegova najlepša apologija. Čovek kao pesnik, kao mislilac, kao bog, kao ljubav, kao moć. O, da kraljevske darežljivosti kojom je obasuo stvari da bi sebe osiromašio i osetio se bedan. Do sada je bila njegova najveća nesebičnost, što se divio i klanjao se i molio se i znao da od sebe sakrije, da je on bio taj koji je stvorio ono čemu se divio“. (Isto. 134.)

6.

Činjenica da je Ničeova filozofija doživela tako nepravednu sudbinu, postavši idejnom pratiljom nacizma, poslužila je jednom marksisti da o Niču izrekne takve „sudove vrednosti“ koji su učinili neodložnom interpretaciju ničeanstva iz jednog drugog vidokruga, odn. odbranu Ničea i njegovog dela od muljevutih nanosa koji su se oko njega nakupili. Marksist Đerd Lukač, u jednoj od svojih najslabijih knjiga, „Razaranju uma“, knjizi-promašaju, piše: „Hitler je kao praktični realizator iracionalizma izvršitelj Ničeovog testamenta i filozofskog razvratka koji dolazi za njim i proističe iz njega“.

Ako su Hitlerove armije „izvršavale Ničev testament“, što je apsurdum, to nikako ne znači da je Niče mal’te ne nacist, što bi se moglo zaključiti iz Lukačevih reči. Kao što je Staljin u ime marksizma misao ostala neukaljani i neosramočena, jer TO iz nje nikada ne može proizaći, tako i Niče i njegovo delo ostaje nezavisno od hitlerizma, jer je ono u biti tendiralo nečim različitom.

Ali, Đerđu Lukaču nije bilo dovoljno utvrđivanje veze između Ničea i Hitlera. On je „utvrdio“ i središnju tačku, ishodište Ničeove filozofije: „Verujemo da je žižu povezanosti Ničevih misli — koja se naravno tek postepeno kristalish — predstavljala odbrana od socijalizma, borba oko nastanka imperijalističke Nemačke“. (Isto. Podv. D. B.)

Ovo je Lukačevoj tvrdnji ne treba se suprotstavljati. Ona je već po sebi dovoljno minorna, što će svakako uvideti svi oni koji su bilo kad došli ili će pak doći u neposredan dodir s Ničevim delom.

7.

Posebnu vrednost Ničeove filozofije čini podizanje estetike na nivo ontologije — svet shvaćen kao estetski fenomen. Ova misao nalazi se već u njegovom mladenačkom radu „Rođenje tragedije iz duha muzike“: „Samo kao estetski fenomen jesu postojanje i svet zauvek opravdani“.

8.

Međutim, estetičari se sigurno neće zadržati samo na gornjoj Ničeovoj postavci. Njihovu će pažnju, baš kao i našu u ovom trenutku, svakako privući i njegova teza o tome da „mi imamo umetnost, da ne bismo propali zbog istine“. Ili, u nešto blažoj formi: „Umetnost vredni više od istine“.

Mada nam se apodiktičnost ove tvrdnje može učiniti neprihvatljivom i mada ona protiv sebe izaziva privrženike filealije, njena je vrednost pre svega u tome što može da posluži kao oružje protiv shvatanja umetnosti kao MIMESIS-a, protiv umetnosti kao IMITATIO, protiv prizemnog verizma, naturalizma i socrealizma.

Ako je hrišćanstvo tokom svoje istorije doživelo temeljitiju kritiku nego što je Ničeova (Holbah, Fojerbah, Marks i dr.), ono sigurno nije doživelo žustriju i borbeniju. Ima neke neodoljive čari u njegovoj „objavi rata“ hrišćanstvu, naročito u načinu na koji je on tu borbu vodio, argumentaciji koju je pritom upotrebljavao. „Ja smatram hrišćanstvo najfatalnijom i najzavodničijom lažju koje je ikada do sada bilo, onom velikom besvetom lažju: ja izvlačim izdanak i ogranke njegovog ideala iz svih mogućih maska, ja odbijam svaki kompromis i lažan odnos prema njemu — ja nagonim na rat s njim“. („Volja za moć“, 200.)

Ali, nije bilo dovoljno imenovati hrišćanstvo „najfatalnijom i najzavodničijom lažju“, kao što u „Zaratuštri“ nije bilo dovoljno utvrditi da je „bog umro“. Bilo je neophodno istaći stanovište sa koga se vrši kritika. Najkraće rečeno, ono je glasilo: život. Nesputan, smeo, instinktivan, snažan, dionizijski.

U „Sumraku idola“: „Konac je života onde gde opočinje „carstvo božje“.

U „Volji za moć“: „Hrišćanstvo su do sada napadali uvek pogrešno i više nego bojažljivo. Sve dok se hrišćanski moral ne smatra kao smrtni zločin protiv života, njegovim braniocima lako je da ga brane“. (251.)

U „Zaratuštri“: „Preklinjem vas, braćo moja, ostajte verni zemlji, i ne verujte onima koji vam govore o nadzemaljskim nadama! Prezritelji su to života koji izumiru i koji su i sami otrovani, i njih je zemlja sita: neka njih, srećan im put!“ („O nadčovku i poslednjem čoveku“)

Iza svake ove misli stoji jedna reč — „jer“, reč koja uvek u sebi krije neki razlog. Jer, kako Niče kaže, „vrednost života se ne može proceniti“.

Pomenuta neodoljiva čar Ničeove anti-hrišćanske nastojanja razotkriva nam se tiho (ali nedvosmisleno) u trenutku kada piše: „Hrišćanstvu ne bi trebalo nikada oporostiti što je upropastilo ljude kao što je bio Paskal“.

Iz ove rečenice ne zrači samo čar. U njoj se krije ona potajna veza između velikih mislilaca, nasuprot vremenu koje ih razdvaja. Ona ih čini bliskim, iako na prvi pogled tako udaljenim. Ali, ovo je već tema za sebe.

10.

„Ja sam prvi imoralist“ napisao je negde Niče. Šta mu je omogućilo da napiše ovo i u čemu je smisao te tvrdnje?

Problem morala i moraliteta, naime njihova kritika, predstavlja bitnu komponentu Ničeove filozofije. Budući da mu je stalo do afirmacije neposrednog života, ovog tu, empirijskog, ovozemaljskog, a kako se svaki moral, sa svojom „treba da“, (čemu se Niče narugao: „Čovek kakav treba da je: to nam zvuči isto tako neukusno kao: „drvo kakvo treba da je“), svojim postularanjem hijerarhijske norme, koje se nalaze izvan (ili iznad) čoveka (dodajmo: svaki je moral u biti transcendentan), tome suprotstavlja — očigledno da je bila nužna kritika, odn. prevladavanje morala. Razume se, Niče je do kraja povukao konsekvence svoga shvatanja: „Ovo je antinomija: Ukoliko verujemo u moral, mi osuđujemo život“. („Volja za moć“, 6.) Ili: „Moral se mora uništiti da bi se oslobodio život“ (Isto, 343.)

No pažljivim posmatranjem lako će se uvideti da je Niče, kritikujući moral, i sam ostao na stanovištu moraliteta, jer je preduzeo kritiku u ime jedne vrhovne vrednosti — života — dakle upravo sa pozicija morala koji uvek pretpostavlja neku vrednost kao najvišu.

Međutim, ta Ničeova težnja da se prevlada moral ima trajni značaj. Ona se pridružuje onim naporima koji žele da sve one vrednosti, kojima je čovek vekovima nastajivao sferu transcencencije, svuku u dimenziju imanentnog, vrate ih s neba na zemlju i učine identičnim ideal i stvarnost.

Da li je to uopšte moguće — o tome ovde ne možemo raspravljati.

11.

Trebalo bi sada progovoriti nešto o Ničeovoj ontologiji, o većinom povratku svih stvari. No, za tako nešto, to treba priznati, teško je smoci snagu. Ja nisam uspeo da je nađem. Tim pre, što „večno vraćanje istog“ izmiče bilo kakvoj interpretaciji. Uostalom, ona je i nepotrebnost. Držeći se upozorenja L. Vitgenštajna — „O čemu se ne može govoriti, o tome se mora ćutati“ — pustimo samog Ničea i simfoniju njegovih misli. S napomenom: čitati u zanosu, polako, nekoliko puta:

„A znate li vi šta je meni „svet“? Da li da vam ga pokažem u svome ogledalu? Ovaj svet je jedna ogromna energija, bez početka, bez kraja, kao bronza čvrsta količina energije, koja ne biva ni manja ni veća, koja se ne troši, nego se samo menja kao celina nepromenljivo velika, gazdinstvo bez izdataka i gubitaka, ali isto tako i bez prištaja, bez prihoda, okruženo „ničim“ kao svojom granicom; ovaj svet nije nešto što nestaje ili što se rasipa, niti nešto beskonačno rasprostrto, nego se kao određena energija nalazi u određenom prostoru, i to ne u kakvom prostoru koji bi negde bio „prazan“, nego svuda kao energija, kao igra sila i talasá silá, u isti mah jedno i mnogo, energija koja se ovde gomila, onde se smanjuje, okean silá koje u sebi besne i hude, menjajući se većito, i vraćajući se većito kroz bezbroj godina vraćanja, s plimom i osekom svojih oblika, stvarajući najsloženije od najprostijega, a od najmirnijega, najkrućega, najhladnijega stvarajući najplamenije, najdivljije, sebi samom najprotivrečnije, da se opet onda vrati sa složenosti u prsto, iz igre protivrečnosti u uživanje u skladu, afirmišući se u ovoj homogenosti svojih puteva i godina, blagosiljajući sebe sama kao ono što se većito mora vraćati, kao postojanje koje ne zna za zasićenost, za gađenje, za zamor — ovaj moj dionizijski svet većitog samostvaranja, većitog samorazaranja, ovaj tajanstveni svet dvostruke požude, ovaj moj svet „iznad dobra i zla“, bez cilja, sem ako u sreći kruga ne leži cilj, bez volje, sem ako prsten nema dobru volju prema samom sebi — hoćete li ime za ovaj svet? Rešenje svih zagonetaka? Svetlost i za vas koji ste najskrivljeniji, najjači, najneustrašiviji, najtamniji? — Ovaj svet je volja za moć — i ništa drugo! I vi sami ste ta volja za moć — i ništa drugo!“ („Volja za moć“ 1067.)

12.

Mudraci drevne Helade — PHILOSOPHAI — došli su do uverenja da je za saznanje sveta i čoveka u njemu često potrebno naročito stanje ekstaze, povišena snaga duhovnih moći; do uverenja da je saznanje u bliskoj vezi sa patnjom, da, zapravo, mudrost izvire iz patnje — TO PATHEI MATHOS. U potonjoj istoriji ljudske misli najizrazitiji i najupečatljiviji primer (i potvrda) ovog shvatanja starih bio je Fridrih Niče, „opijeni migreničar iz Sils Marije“ i „jedan od najneustrašivijih heroja u carstvu misli uopšte“, kako ga je jednom nazvao Tomas Man.

Sám Niče, u knjizi „Ecce homo“, potresnoj autobiografiji svog misaonog puta, piše: „Svaki dobitak, svaki korak napred u saznanju proizlazi iz hrabrosti, iz tvrdoće prema sebi, iz čistoće prema sebi“.

Mi ćemo ovde zastati, ostavljajući čitaocu da se prepusti brzim vodama ove ponornice što se zove — Fridrih Niče.

* Ovaj tekst je rezultat intimnog doživljavanja Ničea i njegove filozofije. Namera njegovog autora nije bila u tome da pruži celovit esej o Niču, nego da sa ovih nekoliko fragmenata još jednom skrene pažnju na veliko i bogato delo ovog izuzetnog mislilaca i, eventualno, pridobije za njega još nekog poklonika. Ispunjenje funkcije ovog teksta predstavljalo bi za njegovog autora ostvarenje cilja koji je, pišući ga, sebi postavio.

risto đ. jačev

3 PESME

SAMOVILSKO ORO

Oro oro oro
andeli
radujmo se
međ ogromnim rebrima noći
sa okom
vinske čaše
krc
pucaju lubenice
kraj jankove vodenice

U biseru trave
nije nam pisano
da vezemo oro
zemnim čelištima
andeli mog ora
žarne meduze mora
ne slede napev smrti
kosturi našeg sela
kao dim se veselo diže u nebo
oro oro oro

Razasute duše u oblacima
kao ranjene ptice u šumama
U gorama gore kandila leta

Daleko od zemlje
izvija se miris cveta
i vapaj belookih duša
Na periferiji sela mi decu
kao mrtve ptice u zidinama
oro proročito igra u pepelu
freperi modra biljka u jezeru
leluja ptica nad kamenim svetlom
i topof mrtvih ko cvet bez krune

2.

Na šta da mislim u rezbarenoj noći
pepelom i ognjem — kostima i crnim
glavnjama

grom poput noćne žene
naokolo rebra ludo razigrana
i ja momče pod poleglim ovsem
lelečem: oro oro oro
sa okom
vinskom čašom
dok
zvone zvone lubenice
kod srušene vodenice.

BISERNO

Kao cvet maslačka doleće
beli struk sunca
i tvoja senka s reke
Ptica ni bela ni tamna
zaluta ko svetiljka na vetru
I ne videvi da te pesma vara
sefih se tvojih koraka
poput lakog disanja zemlje
i pitah zvezde o tvom povratku

A silazila si u modru vodu
dugo se smešeci algama
i dok su hiljade smrti pevale
fi si mamila zagovorkama sunce
i silazila u dečija grobišta
da se poigraš mojom dušom.

ANĐEO SA DETETOM

po Meštoviću

Duvaju vetri. Mi smo žižak
u konjskom oku. Anđeo
i dete hode pešice.
O, hrastici, daleko robuje moj otac.

Tri sindžira minuše — plačem
za defetom i anđelom
beznažno što lutaju širokim šumama.
O, bože, da li će stići?
Prevod sa makedonskog: Petar
Milovan Vitezović i Pero Zubac